

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ДИСПЕТЧЕРІВ УПРАВЛІННЯ ПОВІТРЯНИМ РУХОМ

Світлана ТИМЧЕНКО (Кіровоград)

У статті акцентується увага на необхідності формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом та розглядається поняття «комунікативні вміння».

В статті акцентується увага на необхідності формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів повітряним рухом та розглядається поняття «комунікативні вміння».

Ключові слова: спілкування, вміння, комунікативна освіта, комунікативні здібності, професійна підготовка.

Науково-технічний прогрес та стратегія економічного, духового розвитку сучасного суспільства на основі знань та ефективних технологій вимагає забезпечення виробництва висококваліфікованими фахівцями. Життя в умовах демократії, ринку, новітніх науково-інформаційних технологій стає невідторгнутою перспективою. Все це робить своєрідний виклик освіті, зумовлює потребу її радикальної модернізації за рахунок прискореного випереджувального інноваційного розвитку, забезпечення умов для розвитку, самоствердження і самореалізації особистості впродовж життя.

Авіація – одна з найбільших видів господарчої діяльності, котра пов'язана з фактором ризику. Фактор професійного ризику – це явище зі своїми похідними, які залежать від якості професійної діяльності, безвідповідальності, непрофесійності фахівців. Фактор ризику в авіації зумовлений складністю структури в системі «людина-машина». Однією з причин льотних подій може бути відмова техніки, але це трапляється не так і часто. Для зменшення кількості відмов розробляються нові технології підвищення безпеки експлуатації авіаційної техніки. Але незалежно від вдосконалення технічних засобів, поза професійною ознакою фахівця залишається людина.

Згідно класифікації О. Є. Климова існує п'ять основних видів професій: «людина – людина», «людина – техніка», «людина – природа», «людина – знакова система» та «людина – художній образ» [4].

Професію диспетчера управління повітряним рухом можна віднести до групи «людина – техніка». Для цієї групи характерні функції сприйняття, переробки інформації. Необхідна здатність до тривалої концентрації уваги, запам'ятовування, осмислення та переробки інформації. Велику роль відіграє зорове сприйняття, пам'ять та мислення. Для роботи з технікою необхідно мати високу

координацію, точність рухів, емоційну стійкість. Але водночас важливу роль у професійній діяльності диспетчера управління повітряним рухом відіграє комунікативний аспект, котрий передбачає численні контакти з людьми. Отже, групу професій «людина – машина», до якої відносимо професію диспетчера управління повітряним рухом, можна розширити – «людина – машина – оточення».

Сьогодні, коли суспільство бурхливо розвивається в умовах ринкової економіки, з появою нових форм господарювання, з постійним оновленням усіх аспектів життєдіяльності суспільства, з'явилась нагальна потреба у кваліфікованих фахівцях, здатних співпрацювати, налагоджувати міжособистісні відносини та ділові стосунки з партнерами, долати комунікативні бар'єри, організовувати себе та інших. Саме комунікативні вміння, що забезпечують спілкування, є суттєвим засобом здійснення будь-якої професійної діяльності, в тому числі фахової діяльності диспетчера управління повітряним рухом. Комунікативні вміння значною мірою обумовлюють рівень їх професійної майстерності, котра має ґрунтуватись не лише на глибоких спеціальних професійних знаннях та фахових вміннях, а й на вміннях спілкуватись індивідуально та колективно, на знанні та дотриманні норм професійного спілкування. Тому система освіти повинна забезпечувати формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом.

Майбутні диспетчери управління повітряним рухом набувають професійних знань у процесі вивчення навчальних дисциплін, професійні вміння формуються під час виконання курсових та дипломних робіт, проходження практик, а формування комунікативних умінь відбувається стихійно.

Метою статті є теоретичне обґрунтування необхідності формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом; розгляд різних підходів до трактування поняття «комунікативні вміння».

Комунікативна освіта є суттєвою складовою фахової підготовки. Аналіз досліджуваної проблеми свідчить, що найбільш вивченою проблемою є проблема комунікативної підготовки студентів педагогічних вузів.

Теоретичні основи розвитку комунікативних умінь вчителя, умови їх формування, зміст і структура розкриті в наукових працях В. А. Кан-Калика, О. М. Леонт'єва, Л. О. Савенкової, О. І. Виговської, В. О. Сластьоніна, К. К. Платонова, О. І. Щербакової та ін.. Психологічні та педагогічні аспекти формування комунікативних умінь досліджувались у дисертаційних роботах М. М. Дякової, Н. М. Колосової, О. В. Кузнєцової, С. С. Макаренка та ін.. Комунікативні вміння майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом не достатньо розглядалися як предмет спеціального формування. Належна теоретична та практична база для формування комунікативних умінь відсутня.

На значення комунікативних здібностей для авіафахівців указували Р. М. Макаров, В. П. Пономаренко, К. К. Платонов. Саме К. К. Платонов зазначав, що «важливою складовою організаторських здібностей є комунікативні здібності до створення міжособистісних відносин [11, 185].

В. А. Пономаренко вказує на важливість цільної взаємодії курсанта та пілота-інструктора в процесі навчання. Це, на його думку, створить живий обмін інформацією в процесі виконання професійних завдань та відповідну сферу взаємодії представників різних вікових категорій, допоможе подолати комунікативні бар'єри в процесі співпраці [13].

Успішному виконанню контролю підготовки авіаспеціалістів сприяє розробка цільових моделей (за фахом) випускника навчального закладу, котрі крім комплексу спеціальних знань повинні враховувати морально-психологічні якості особистості. На виході з навчального закладу авіафахівців повинен володіти:

- комунікативними здібностями;
- здібністю вирішувати проблемні задачі;
- здібністю переробки додаткової інформації на фоні основної діяльності ;
- здібністю аналізувати та правильно оцінювати обстановку в стресових умовах діяльності;
- здібністю грамотно та надійно реалізовувати рішення в особливих та критичних ситуаціях [6].

Це лише перелік тих здібностей, котрі мають безпосереднє відношення до комунікативної підготовки.

На жаль, при підготовці авіаційних спеціалістів, зокрема диспетчерів управління повітряним рухом, не повною мірою проводиться формування комунікативних умінь.

Теоретичне осмислення проблеми формування комунікативних умінь зумовило необхідність встановлення сутності поняття «комунікативні вміння».

Звернімося до аналізу базового поняття «вміння».

К. К. Платонов дає визначення умінню як найвищої людської властивості, здатності виконувати визначну діяльність чи дію в нових умовах [12].

В. М. Максимова визначає вміння як складну систему усвідомлюваних дій, які забезпечують продуктивне застосування знань у нових умовах відповідно до постановленої мети [7, 28].

Є. І. Мілерян зазначає, що вміння являє собою своєрідний синтез – структурний ансамбль природних та здобутих властивостей особистості, тому кожному вмінню властива структура особистісних якостей та властивостей [8].

У педагогічній літературі часто зустрічається визначення вмінь як можливості виконувати чи використовувати дію відповідно до цілей та умов, у яких доводиться діяти.

Отже, уміння – це реальна можливість дії.

Відомі дослідники в галузі спілкування В. А. Кан-Калик, А. В. Мудрик, О. О. Леонт'єв виділили певні комунікативні вміння, які необхідні для професійного спілкування.

А. В. Мудрик у перелік комунікативних умінь включає: а) уміння переносити відомі знання й навички, варіанти рішень, прийоми спілкування в умовах нової комунікативної ситуації; б) уміння знаходити розв'язки для нової комунікативної ситуації; в) уміння створювати нові прийоми розв'язання конкретної комунікативної ситуації [9].

В. А. Кан-Калик дав наступний перелік комунікативних умінь:

- 1) уміння спілкуватися на людях;
- 2) уміння організувати спільну діяльність;
- 3) уміння цілеспрямовано організувати спілкування й управляти ним [3].

О.О. Леонт'єв до професійних комунікативних умінь уводить: мовленнєве спілкування; орієнтування у співрозмовникові; орієнтування в умовах комунікативного завдання; самоподачу; установавання контакту [5].

Комунікативні вміння, на думку Р.С. Немова включають: уміння адаптуватися до контактів міжособистісного характеру та до людей, які беруть у них участь; правильно сприймати та оцінювати їх самих і їхні вчинки; взаємодіяти з ними та налагоджувати

доброзичливі взаємини в різних соціальних ситуаціях [10].

С. Б. Єлканов виділяє три групи комунікативних умінь:

1) уміння сприймати та розуміти іншу людину, вміння «подавати себе», самовиражатися;

2) уміння зближувати точку зору – свою і співрозмовника;

3) уміння управляти спілкуванням, вносити в нього необхідні корективи [2].

При визначенні комунікативних умінь для формування у майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом, ми керувались знаннями про основні структурні компоненти спілкування. Структура будь-якого акту спілкування включає три взаємозалежні сторони: комунікативну, інтерактивну та перцептивну [1].

Комунікативна сторона спілкування складається з обміну інформацією між індивідами, що спілкуються.

Інтерактивна сторона полягає в організації взаємодії між індивідами, що спілкуються, тобто в обміні не тільки знаннями й умінням, але й діями.

Перцептивна сторона спілкування означає процес сприйняття один одного партнерами по спілкуванню та встановлення на цій основі взаєморозуміння.

Отже, відповідно до практичного втілення комунікативного, інтерактивного та перцептивного аспектів спілкування, даних опитування студентів та викладачів, ми визначили, що майбутні диспетчери управління повітряним рухом повинні володіти наступними комунікативними вміннями:

- інтерактивними (вміння слухати партнера; вміння керувати емоційним станом; вміння підтримувати ділові контакти за допомогою технічних засобів зв'язку та безпосереднього спілкування; вміння використовувати невербальні засоби спілкування; вміння дотримуватись норм та правил колективу; вміння виявляти толерантність у поведінці; вміння орієнтуватись у змінних умовах; вміння дійти до компромісу; вміння прогнозувати поведінку партнера);
- комунікативними (вміння формулювати та аргументовано обстоювати свої позиції; вміння правильно побудови речень; вміння здійснювати

непідготовлену комунікацію; вміння бути точним у висловлюваннях);

- перцептивними (вміння оцінювати поведінку партнера; вміння розуміти настрій партнера за його вербальною та невербальною поведінкою; вміння встановлювати емоційний контакт; вміння уважно ставитись до партнера).

Процес професійної підготовки диспетчерів управління повітряним рухом повинен забезпечувати формування комунікативних умінь, оскільки комунікативні вміння є запорукою професійної діяльності майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом.

Перспективи подальших розвідок, на наш погляд, полягають у визначенні критеріїв, показників та рівнів сформованості комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: Підручник. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ. – 2006 – 384с.
2. Єлканов С. Б. Профессиональное самовоспитание учителя. – Москва, 1986. – 97с.
3. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. – М.: Просвещение, 1987. – 190с.
4. Климов А. Е. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону, 1996. – 285с.
5. Леонтьев А. А. Психология общения. – Тарту: Тартус. гос. ун-т, 1974. – 219с.
6. Макаров Р. Н., Неделько С. Н., Бамбуркин А. П., Григорецкий В. А. Авиационная педагогика: Учебник – Москва – Кировоград: МНАПЧАК, ГЛАУ. – 2005 – 433с.
7. Максимова В. Н. Межпредметные связи в учебно-воспитательном процессе современной школы. – М.: Просвещение, 1987. – 357с.
8. Милерян Е. И. Психология формирования общетрудовых политехнических умений. – М.: Педагогика, 1973. – 299с.
9. Мудрик А. В. Общение как фактор воспитания школьников: Автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / Ленингр. гос. пед. ин-т. – М., 1981. – 31с.
10. Немов Р. С. Психология: В 3 кн. – Кн. 1. Общие основы социально-психологической теории. – М.: Мысль, 1971. – 352с.
11. Платонов К. К., Гольдштейн Б. М. Основы авиационной психологии. М.: Транспорт, 1987. – 222с.
12. Платонов К. К. Структура и развитие личности. – М.: Наука. – 1986. – 256с.
13. Пономаренко В. А. Психология жизни и труда летчика. – М: 1992. – 224с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тимченко Світлана Василівна – аспірантка кафедри авіаційної педагогіки та психології ДЛАУ, викладач кафедри іноземних мов Державної льотної академії України.

Наукові інтереси: проблеми формування комунікативних умінь студентів вищих навчальних закладів.